

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Стадник І.Я.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

Стадник О.І.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Сучасний розвиток світового господарювання характеризується розвитком динаміки, нестабільності, посиленням конкуренції. В умовах обмеженості традиційних ресурсів, їх здорожчання, стабільно розвивати господарську діяльність і зберігати конкурентні переваги стає все важче. Враховуючи, що природні ресурси характеризуються ознакою вичерпності, фінансові ресурси піддаються зношуванню та піддаються змінам від нестабільної економічної політики, основна маса капіталу і склад майна переходять в сторону нематеріальних ресурсів, що швидко оновлюються та розширюються, якими є інтелектуальна власність. Її якість і ступінь використання в господарській діяльності здійснюють вплив на рівень господарювання.

Ключові слова: інтелектуальна власність, інтелектуальний капітал, економічний розвиток, статутний капітал.

Постановка проблеми. Альтернативою моделі промислової організації, де в основу покладені матеріальні ресурси можна вважати стратегію, в основу якої покладені інновації. Цей підхід, популярність якого за останні десятиліття виросла, виходить із того, що фундаментальне джерело конкурентної переваги є внутрішні ресурси юридичної особи, які формуються внаслідок застосування інтелектуальних активів. Конкурентні переваги з'являються і проявляються коли юридичні особи, що акумулюють і використовують складні ресурси, особливо нематеріального характеру, здатні реалізувати більш складні стратегії і тим самим досягати передових позицій серед суперників, у яких таких ресурсів немає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика використання інтелектуального капіталу як майна досліджувалась вітчизняними науковцями, зокрема С. Сіденко, В. Базилевичем, О. Вінник, О. Харенко, В. Щербиною. Вагомий внесок у дослідження проблем інтелектуальної власності, а саме у розкриття сутності, структури, формування, розвитку та застосування у господарській діяльності, зроблено у працях зарубіжних учених – Л. Едвінсона, В. Іноземцева, М. Мелуона, І. Нонаки, П. Салівана, Т. Стюарта, Г. Текючі, Д. Тіса, В. Базилевича, Г. Башнянина, О. Бутніка-Сіверського, В. Гейця, О. Кендюхова, А. Чухна та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Існує нагальна потреба у формуванні інституту, який би безпосередньо був пов'язаний із введенням у господарський оборот інтелектуальної власності та інтелектуального капіталу як нового виду майна. Така орієнтація законодавця зближить національне законодавство із законодавством світового співтовариства, що відповідає вимогам державної політики України. Наша держава повинна бути зорієнтована на використання нових видів майна у правовому режимі, що властиво інформаційному суспільству. Для покращення здійснення господарської діяльності та здатності конкурувати із іноземними представниками потрібно вдосконалити правовий режим використання інтелектуального капіталу.

Мета статті. Відсутність досліджень, в яких інтелектуальні активи розглядаються як вид майна в основі здійснення господарювання скри-

ває потенційний аспект модернізації структури майна юридичних осіб в Україні, приховує альтернативність формування статутного капіталу. Наявна ситуація на науковому рівні й спонукає до необхідності досліджень в даному напрямку. Однак сучасний економіко – правовий розвиток потребує пошуку нових підходів до визначення інтелектуальної власності як майна, окреслення її структури та можливостей формування за рахунок таких активів статутного капіталу.

Виклад основного матеріалу. В другій половині ХХ століття всі світові системи вступили у нову стадію свого розвитку. Новий етап історії насичений процесами трансформації, реорганізації, інтеграції та глобалізації господарюючих систем висуває вимогу ефективного і гармонійного використання ресурсів. Його особливою рисою стала зміна ролі факторів, що приймали участь в процесі суспільного виробництва. Це обумовлено співвідношенням в системі «природа – людина – суспільство», що включає людський, технічний, природний, інституційний, організаційний, інформаційні фактори, які в умовах ринкової економіки набувають форми капіталів [1, с. 21].

В епоху глобалізації змінюється і предмет господарювання – акценти зміщуються із перетворення природи до перетворення свідомості. Ще академік В.І. Вернадський висловлював думку, що майбутній людський прогрес буде проходити у сфері знань та розуму, що називається ноосферою і стверджував, що наукова думка вперше виявляється як сила, яка створює ноосферу з характером стихійного процесу [2].

Інтелектуальні активи існують в різних формах, їхній ефект обмежений лише здібностями людей використовувати його. Можливості управління людським інтелектом і конвертація його в корисні товари та послуги забезпечує конкурентоздатність товарів.

Найчастіше поняття «інтелектуальна власність» визначає нематеріальні активи без яких юридична особа не зможе існувати [3, с. 59]. Сучасні уявлення про наявність нематеріальних факторів у структурі майна юридичних осіб, а також можливість формування статутного капіталу з їх застосуванням втілюються в поняття інтелектуальних активів.

Спроби аналізу феномену знань в господарській діяльності спостерігаються на всіх етапах її розвитку. Ф. У. Тейлор в своїй школі «наукового управління» розпочав формалізувати досвід і навички працівників в об'єктивне і наукове знання [4, с. 56]. С. Барнард вивчав значення «поведінкового знання» в процесах управління юридичною особою [5, с. 30]. П. Друкер вводячи термін «інформаційний працівник» пізніше стверджував, що в «суспільстві знань» базисним ресурсом вже являються знання, а не капітал, природні ресурси чи робоча сила. В подальшому він відмічав, що знання стало ключовим економічним ресурсом, доміантою і можливо навіть єдиним джерелом конкурентної переваги [6, с. 83]. Віддає пріоритет знанням і А. Маршалл, який стверджує, що капітал суб'єкта господарювання складають більшою мірою знання та організація і знання являються найбільшою рушійною силою виробництва [7].

У 1969 році Дж. К. Гелбрейт визначив інтелектуальну власність як дещо більше чим «чистий інтелект» людини [8, с. 36]. Сучасне трактування даного терміну має джерела в практиці менеджменту. Відомим цей термін зробив Томас Стюарт, редактор журналу «Фортуна», його стаття «Мозгова сила» [9] послужила катализатором для розгляду теми інтелектуальних активів теоретиками. З цього часу визначення даної категорії багаторазово коректувалось і доповнювалось. В наш час існує цілий ряд визначень. Найбільш широко використовується в практиці розуміння інтелектуальної власності як тих нематеріальних (або невідчутних) активів, які не вказуються в фінансових документах компанії, але можуть бути виявлені, оцінені та юридична особа може ними керувати. Термін «нематеріальні активи» використовуються в бухгалтерських звітах юридичних осіб.

Науковці та практики єдині в думці стосовно назви цього явища, його вмісту, а також в тому, що сучасна правова наука, бухгалтерія та економіка не здатні врахувати ці нові активи (компетенції співробітників, відносини з клієнтами, комп'ютерна та адміністративні системи, бази даних та ін.). Деякі дослідники навіть стверджують, що для врахування інтелектуальних активів потрібна нова фінансова, правова та управлінська концепції. Фінансисти ведуть дискусії про те чи варто змінювати традиційні бухгалтерські терміни, а також про можливість вартісної оцінки нового показника, його обліку та відображення в звітах.

Законодавча база щодо характеристики даного явища вміщуються в поняття «нематеріальні активи» у Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» затверджене Наказом Міністерства фінансів України № 242 від 18.10.99 (далі П (с)БО 8) [10], яке швидше є по своїй суті бухгалтерським терміном. Згідно з П(с)БО 8, до нематеріальних активів належать немонетарні активи, що не мають матеріальної форми, можуть бути ідентифіковані (відокремлені від підприємства) та утримуються підприємствами з метою використання протягом періоду більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях чи надання в оренду іншим особам. Визначення немонетарних активів, відмінних від грошових коштів, їх екви-

валентів і дебіторської заборгованості у фіксованій (або визначеній) сумі грошей, наведене в П(с)БО 19 «Об'єднання підприємств», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 7 липня 1999 р. № 163 [11].

Юридичні напрацювання, що виявляються у законодавчих актах повинні встигати за розвитком суспільних відносин, а особливо за їх важливим блоком – економічними відносинами.

Щодо іноземного досвіду, визнання категорії інтелектуальної власності спостерігається на міжнародному рівні. Ще у 1990 році створена спеціалізована програма у складі ООН, яка публікує щорічні звіти про розвиток інтелектуального капіталу та динаміку його накопичення [12]. Відомим є проект датського уряду 1997 року, по вивченню інноваційних процесів, що протікають в 19 компаніях, а також якості управління інтелектуальними активами. Після 2003 року в цьому проекті приймають участь вже більше 100 датських компаній, що публікують щорічні звіти про стан використання інтелектуальної власності в структурі їх майна [13].

Інтелектуальна власність має дуалістичний економіко – правовий характер і розкривається у єдності економічних та юридичних відносин. Розгляд інтелектуальної власності як виду майна, що є основою при здійсненні господарювання із позиції цих двох площин дає змогу подолати спрощений, поверхневий підхід. Розгляд через дану призму дозволяє розуміти, що саме тісний взаємозв'язок правової та економічної сутності лежить в основі інтелектуально містких активів.

Бухгалтерський аналог поняттю «інтелектуальна власність» – «нематеріальні активи» по-різному трактується в системі нормативно-правових актів і в економічній літературі. Вони відрізняються один від одного не тільки своїми обсягами і ступенем деталізації, а ще й не збігаються за змістом як з правової, так і з економічної точки зору.

Так, вчені-економісти схильні трактувати інтелектуальну власність та нематеріальні активи як умовну вартість об'єктів промислової власності, а також права користування землею, водними та іншими природними ресурсами. До даних категорій відносять об'єкти, що не мають фізичних якостей, але приносять підприємству прибуток або створюють умови для його одержання.

В правовому полі також відзначається дана особливість, проте при розгляді інтелектуальної власності як правової категорії важливими є не стільки результати використання позначених об'єктів (прибуток), скільки сам механізм їхнього обігу, його законодавче регулювання, правове використання в господарській діяльності та можливість внесення такого виду майна в статутний капітал юридичної особи.

Оскільки вищевказані об'єкти відіграють надзвичайно важливу роль у соціально-економічному та правовому прогресі, то важливо розробити ефективну систему їхньої схоронності і використання, для чого потрібно уніфікувати необхідні визначення і провести відповідне наукове групування (класифікацію) об'єктів.

Так, наприклад, нематеріальні активи визначають через термін «промислова власність», проте такий вид власності не передбачений ні

Господарським кодексом України [14], ні Цивільним кодексом [15]. В останньому згадуються тільки промислові зразки, як різновид інтелектуальної власності. Відповідно до статті 420 Цивільного кодексу України об'єктами права інтелектуальної власності є літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці.

Бухгалтерські визначення занадто лаконічні, тому що до поняття «інші аналогічні права» явно не відносяться торговельні патенти, ліцензії та інші акти дозвільного характеру, що не є об'єктами інтелектуальної власності.

Аналіз нормативних документів дозволяє визначити основні ознаки, за якими об'єкти можуть бути віднесені до нематеріальних активів:

- об'єкт не повинен мати грошової форми або їх еквівалентів;
- об'єкт не повинен мати матеріальної форми;
- об'єкт не повинен бути дебіторською заборгованістю;
- об'єкт повинен мати термін служби більш одного року;
- повинна існувати ймовірність одержання майбутніх економічних вигод, пов'язаних з використанням об'єкта;
- може бути вірогідно визначена певна вартість об'єкта;
- об'єкт може бути відокремлений від підприємства.

Усі вищевказані ознаки нематеріального активу можна поділити на критерії визнання:

- активів взагалі;
- необоротних активів;
- нематеріальних активів.

Ці ознаки дають можливість ідентифікувати нематеріальні активи в загальній структурі активів юридичної особи.

Описані вище обставини значно звужують коло об'єктів, що повинні визнаватися як нематеріальні активи. Зокрема, у їхньому складі не можуть бути враховані невідчужувані або виняткові права, до яких відносяться, наприклад, ліцензії на заняття певним видом діяльності.

Майно, яке закріплюється за юридичною особою повинно бути відокремлене не лише фізично, але й юридично. Правовою формою відокремлення майна є установчі документи, в яких визначається розмір, порядок формування статутного фонду, джерела формування майна, його правовий режим.

Особливість правового режиму майна юридичних осіб полягає у самій їх природі. Так, юридична особа наділяється правоздатністю та дієздатністю (далі – правосуб'єктність) під час її створення й, таким чином, її правосуб'єктність є похідною від осіб, які цю юридичну особу створюють і наділяють майном. Створену юридичну особу в установленому порядку наділяють майном, необхідним для діяльності останньої, та ви-

значають його правовий режим. І саме майнові відносини юридичної особи з особою, що її створила (власником), в основному, й зумовлюють характер її господарської діяльності.

Майном у сфері господарювання відповідно до статті 139 Господарського кодексу України визнається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів.

Поняття речі дано у статті 179 Цивільного кодексу України, яка під річчю розуміє предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права і обов'язки. З урахуванням положень статті 190 Цивільного кодексу України майном вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права і обов'язки, проте для визнання цих об'єктів речами в розумінні Господарського кодексу необхідно, щоб вони відповідали ознакам, зазначеним у частині 1 статті 139, а саме:

- 1) мали вартісне визначення;
- 2) вироблялися чи використовувалися у діяльності суб'єктів господарювання;
- 3) відображалися в балансі цих суб'єктів або враховувалися в інших встановлених законом формах обліку майна цих суб'єктів.

Відповідно законодавець до складу майна юридичних осіб зараховує невідчутні активи, що можуть виражатись у формі інтелектуального капіталу. Інтелектуальна власність являється видом майна в тому розумінні, що наряду з іншими видами майна, являється фактором виробництва. Вона також виникає в результаті вкладення різних ресурсів, також може знецінюватись і старіти. Основна відмінність інтелектуальної власності від матеріальних активів, що складають юридичну особу – її нематеріальна природа і присутні їй властивості. Інтелектуальні активи націлені на майбутнє, в той час як фінансовий капітал представляє собою результат дій, що здійснені в минулому.

Традиційно вважають саме матеріальні ресурси основою формування майна юридичної особи. Ця концепція не є актуальною, оскільки в часи стрімкого розвитку господарювання, інформатизації суспільства на перше місце виходять нематеріальні активи. Інтелектуальна власність стає фундаментом створення потенціалу підприємства, який дає змогу здійснювати інноваційну діяльність. Як свідчить практика господарювання вітчизняних підприємств у структурі майна нематеріальні активи займають незначну частку, тоді як основні фонди, як складова матеріальних активів, морально застаріли. Фізичне та моральне зношення основних засобів подекуди сягає 80% структури майна промислових організацій.

Насамперед, для того, щоб інтелектуальні активи стали легальною частиною активів юридичної особи та надали максимально можливих переваг своєму власнику, необхідно ввести його в господарський обіг або комерціалізувати.

На жаль, за часи незалежності, Україна практично повністю відокремилась від підтримки та стимулювання винахідницької інноваційної діяльності, наслідком чого є практично втрата інституту

винахідництва у країні. Проблемним також було та залишається питання захисту об'єктів інтелектуальної власності. Натомість міжнародний досвід переконливо свідчить про важливість державної підтримки винахідницької інноваційної діяльності. Урядова підтримка є основою розвитку як інноваційних підприємств, так і окремих новаторів. Найпоширенішими формами державної підтримки є: пряме фінансування, яке досягає 50% витрат на створення нової продукції і технологій (Франція, США); надання позик, у тому числі без виплати відсотків (Швеція); дотації (практично всі країни); створення фондів упровадження інновацій з урахуванням можливого ризику (Велика Британія, Німеччина, Швейцарія, Нідерланди); безповоротні позики на впровадження нововведень, які досягають 50% витрат (Німеччина); відстрочка сплати мита чи звільнення від неї, якщо винахід стосується економії енергії (Австрія); безкоштовні патентні послуги (Нідерланди, в деяких випадках Німеччина). Ці заходи вважаються не тільки суттєвим досягненням урядів зазначених країн щодо управління інноваціями, але і формують конкурентні переваги країни у довгостроковій перспективі.

Необов'язковість бухгалтерського обліку інтелектуального капіталу, небажання банків здійснювати кредитування під такі об'єкти ставить такий вид майна на нерівнозначні позиції із матеріальними активами.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи проведені дослідження, потрібно викласти основні висновки, що були виведені в його ході наступним чином.

1. Найціннішим стратегічним ресурсом і провідною конкурентною перевагою для господарюючих суб'єктів є ресурс інтелектуального капіталу, оскільки сучасна глобальна економіка орієнтована на такі поняття, як «інформаційне суспільство», «управління знаннями», «інтелектуальний капітал», «нематеріальні блага» першоосновою яких є інтелект, ідеї та інновації.

2. Використання інтелектуальної власності при здійсненні господарської діяльності дозволяє виготовлювати продукцію та надавати послуги, які відповідають світовим стандартам. Організації, які не визначили інноваційні активи одним із своїх пріоритетів, в кращому випадку ризикують втратити конкурентні переваги, а в гіршому – їм загрожує втрата своїх позицій на ринку.

3. В процесі досліджень було здійснено аналіз поняття інтелектуальної власності та нематеріальних активів, їхня роль у сфері господарювання, висвітлено специфіку економіко – правової сутності даної категорії, проаналізовано структуру та способи формування статутного капіталу юридичних осіб завдяки інтелектуальним ресурсам.

4. Законодавче регулювання майна і його виду – інтелектуальної власності повинне бути більш розробленим, оскільки всі законодавчі напрацювання стосуються лише бухгалтерського обліку даної категорії. Реалізація на законодавчому рівні даних напрацювань розширить сферу використання інтелектуальної власності як майна та приведе умови господарювання до рівня новітньої світової економіки.

Список літератури:

1. Матвеева В. М. Инвентаризация и урегулирование инвентаризационных разниц / В. М. Матвеева, Г. В. Тимофеева. – М.: ИД ФКБ-ПРЕСС, 2000. – 160 с.
2. Вернадский В. И. «Научная мысль как планетарное явление. – М.: Наука, 1991.
3. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал / Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2001. – 288 с.
4. Taylor F. W. The Principles of Scientific Management, 1911.
5. Barnard C. The Functions of the Executive. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1938.
6. Drucker P. F. Post4Capitalist Society. – Oxford Butterworth: Heinemann, 1993.
7. Маршал А. Принципы экономической науки. Т. 1. Экономическая мысль Запада. – М.: Прогресс, 1993.
8. Гилбрейт Д. Экономические теории и цели общества / Под ред. акад. Н. Н. Иноземцева. – М.: Прогресс, 1979.
9. Stewart T. A. Brainpower // Fortune. June 3. 1991.
10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» затверджене Наказом Міністерства фінансів України № 242 від 18.10.99 (за станом на 10.05.2011 р.) // Офіційний вісник України від 19.11.1999 – 1999 р., № 44, стор. 229, код акту 12491/1999.
11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 7 липня 1999 р. № 163 (за станом на 10.05.2011 р.) // Офіційний вісник України від 13.08.1999 – 1999 р., № 30, стор. 205, код акту 9286/1999.
12. Human Development Report 2001. Making new technologies work for human development. – New-York: Oxford University Press, 2001. – P. 239-240.
13. Dzikowski R. The measurement and management of intellectual capital. Management Accounting (UK). – 2000. – Vol. 78. – Num. 2.
14. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV (за станом на 10.05.2011 р.) // Відомості Верховної Ради України від 02.05.2003 – 2003 р., № 18.
15. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (за станом на 10.05.2011 р.) // Відомості Верховної Ради України від 03.10.2003 р. – 2003 р., № 40.
16. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 7 липня 1999 р. № 163 (за станом на 10.05.2011 р.) // Офіційний вісник України від 13.08.1999 – 1999 р., № 30, стор. 205, код акту 9286/1999.
17. Кендрик Дж. Сокоупный капитал США его формирование / Кендрик Дж. – М.: Професс, 1978. – 382 с., с. 54.
18. Суханов Е. А. Проблемы развития законодательства о коммерческих организациях // Хозяйство и право. 2002. – № 5. – С. 55.
19. Суханов Е. А. Правовые основы предпринимательства. – М.: Издательство БЕК, 1993. – С. 7.

Стадник И.Я.

Тернопольский национальный технический университет имени Ивана Пулюя

Стадник О.И.

Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

Современное развитие мирового хозяйства характеризуется развитием динамики, нестабильности, усилением конкуренции. В условиях ограниченности традиционных ресурсов, их дорожания, стабильно развивать хозяйственную деятельность и сохранять конкурентные преимущества становится все труднее. Учитывая, что природные ресурсы характеризуются признаком истощаемости, финансовые ресурсы поддаются износу и подвергаются изменениям от нестабильной экономической политики, основная масса капитала и состав имущества переходят в сторону нематериальных ресурсов, быстро обновляются и расширяются, становясь интеллектуальной собственностью. Ее качество и степень использования в хозяйственной деятельности оказывают влияние на уровень хозяйствования.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, интеллектуальный капитал, экономическое развитие, уставный капитал.

Stadnyk I.Y.

Ternopil Ivan Puluy National Technical University

Stadnyk O.I.

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

THE USE OF INTELLECTUAL PROPERTY IN ECONOMIC ACTIVITY

Summary

The modern development of the world economy is characterized by the development dynamics of instability, increasing competition. With limited conventional resources, steadily develop business activities and maintain a competitive advantage has become increasingly difficult. It's given that natural resources are characterized by a sign of depletion of financial resources susceptible to wear and are subject to change by the unstable economic policies, the main mass of capital and the assets go to the side of intangible resources, quickly updated and expanded, becoming the intellectual property. Its quality and degree of use in business activities have an impact on the level of management.

Keywords: intellectual property, intellectual capital, economic development, the share capital.